

Микола Анатолійович Погорецький

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

Національна академія правових наук України

Харків, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>

ДОКАЗУВАННЯ, ДОВЕДЕННЯ, АРГУМЕНТАЦІЯ ТА ОБГРУНТУВАННЯ У ДОКАЗОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У МІЖПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Анотація. У статті розроблено цілісну доктринальну модель співвідношення доказування, доведення, аргументації й обґрунтування в доказовому праві України. Кримінальний процес використано як базову предметну сферу дослідження, а цивільне, господарське й адміністративне судочинство як порівняльний міжпроцесуальний контекст. Методологію дослідження становлять понятійно-термінологічний, системно-структурний, діяльнісний, функціональний, герменевтичний і порівняльно-процесуальний підходи, а також аналіз законодавства, доктрини, практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Обґрунтовано, що доказування є нормативно врегульованою пізнавально-практичною, правовою та розумовою діяльністю з отримання, перевірки, оцінювання та використання доказів. Доведення визначено як функціонально спрямований компонент використання доказів і доказової аргументації для підтвердження конкретної процесуальної тези до рівня відповідного стандарту доказування. Аргументацію розкрито як логіко-комунікативну діяльність із формулювання, підтримання, критики та зіставлення фактичних і правових тез. Обґрунтування охарактеризовано як процес і результат надання твердженню, процесуальній позиції або рішення належних і достатніх фактичних та/або правових підстав. Запропоновано розрізняти доказову, юридичну і процесуальну аргументацію, фактичне, нормативне та процедурне обґрунтування, доведення і доведеність, обґрунтування й обґрунтованість, аргументацію сторін і мотивування судового рішення. Доведено, що між досліджуваними поняттями не існує простої лінійної ієрархії або універсального родо-видового співвідношення. Доказова аргументація функціонує всередині процесу доказування, юридична аргументація виходить за його межі, а доведення є спеціалізованим способом цільового використання доказів і аргументів щодо конкретної тези. Встановлено критерії, за якими аргументативна діяльність набуває характеру процесуального доведення: наявність юридично значущої тези, використання належних процесуальних доказів, визначення суб'єкта і тягаря доведення, спрямованість на уповноваженого адресата та досягнення встановленого стандарту доказування. Показано, що формально-логічна правильність або риторична переконливість самі по собі не забезпечують юридичної доведеності без належної доказової основи. Міжпроцесуальний аналіз засвідчив, що відмінності в співвідношенні досліджуваних категорій у кримінальному, цивільному, господарському й адміністративному судочинстві

зумовлені природою правовідносин, процесуальним статусом учасників, розподілом тягара доказування, роллю суду, ціною можливої судової помилки та стандартами доказування. Практичне значення запропонованої моделі полягає в уніфікації понятійно-категоріального апарату доказового права, правильному розподілі тягара доказування, недопущенні покладення на сторону захисту обов'язку доводити невинуватість і підвищенні якості обґрунтування та мотивування процесуальних рішень.

Ключові слова: доказове право; кримінальне процесуальне доказування; доведення; аргументація; обґрунтування; доведеність; обґрунтованість; мотивування; тягар доказування; стандарт доказування; кримінальний процес.

Mykola A. Pohoretskyi

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>

EVIDENTIARY PROCESS, PROVING, ARGUMENTATION AND JUSTIFICATION IN UKRAINIAN LAW OF EVIDENCE: CRIMINAL PROCEDURE IN AN INTERPROCEDURAL PERSPECTIVE

Abstract. *The article develops a comprehensive doctrinal model of the relationship between evidentiary activity, proof, argumentation, and justification in Ukrainian law of evidence. Criminal procedure is used as the primary field of inquiry, while civil, commercial, and administrative proceedings provide a comparative interprocedural context. The methodology of the study combines conceptual and terminological, systemic and structural, activity-based, functional, hermeneutic, and comparative procedural approaches, as well as an analysis of legislation, legal doctrine, the case law of the Supreme Court, and the European Court of Human Rights. It is substantiated that evidentiary activity constitutes a legally regulated cognitive, practical, legal, and intellectual activity involving the obtaining, verification, assessment, and use of evidence. Proof is defined as a functionally oriented component of the use of evidence and evidentiary argumentation aimed at establishing a specific procedural proposition to the level required by the applicable standard of proof. Argumentation is conceptualised as a logical and communicative activity involving the formulation, support, criticism, and comparison of factual and legal propositions. Justification is characterised as both a process and a result of providing a statement, procedural position, or decision with appropriate and sufficient factual and/or legal grounds. The article proposes distinguishing between evidentiary, legal, and procedural argumentation; factual, normative, and procedural justification; proof and provenness; justification and well-foundedness; as well as the argumentation of the parties and the reasoning of a judicial decision. It is demonstrated that the concepts under examination do not form a simple linear hierarchy or a universal genus-species relationship. Evidentiary argumentation operates within evidentiary activity, legal argumentation extends beyond its boundaries, while proof constitutes a specialised form of the purposeful use of evidence and arguments*

in relation to a specific proposition. The criteria by which argumentative activity acquires the character of procedural proof are identified, namely, the existence of a legally significant proposition, the use of proper procedural evidence, the determination of the subject and burden of proof, orientation towards an authorised decision-maker, and attainment of the applicable standard of proof. It is shown that formal logical correctness or rhetorical persuasiveness alone cannot ensure legal proneness in the absence of a proper evidentiary basis. The interprocedural analysis demonstrates that differences in the relationship between the categories under examination in criminal, civil, commercial, and administrative proceedings are determined by the nature of the relevant legal relations, the procedural status of the participants, the allocation of the burden of proof, the role of the court, the consequences of possible judicial error, and the applicable standards of proof. The practical significance of the proposed model lies in harmonising the conceptual and categorical framework of the law of evidence, ensuring the proper allocation of the burden of proof, preventing the imposition on the defense of an obligation to prove the accused person's innocence, and improving the quality of justification and reasoning in procedural decisions.

Keywords: law of evidence; criminal procedural evidentiary activity; proof; argumentation; justification; provenness; well-foundedness; reasoning; burden of proof; standard of proof; criminal procedure.

ВСТУП

Понятійна визначеність є не допоміжною вимогою юридичної техніки, а передумовою послідовного правового регулювання і передбачуваного правозастосування. Особливого значення вона набуває в доказовому праві, де одним словом нерідко позначають різні за природою явища: практичні дії з одержання фактичних даних, пізнавальні операції, логічне підтвердження тези, процесуальне переконання адресата, надання підстав процесуальній позиції та мотивування владного рішення. Термінологічна невизначеність у цій сфері безпосередньо впливає на розподіл процесуальних функцій, тягар і стандарти доказування, межі судової активності, критерії достатності доказів і вимоги до судового рішення.

Українське процесуальне законодавство використовує поруч терміни «доказування», «доведення», «обґрунтування», «доводи», «аргументи», «переконливість», «обґрунтованість» і «вмотивованість», однак не утворює з них узгодженої системи. У кримінальному процесі частина друга статті 91 КПК України визначає доказування через збирання, перевірку та оцінку доказів; стаття 22 говорить про доведення перед судом переконливості доказів; стаття 17 – про доведення винуватості поза розумним сумнівом; стаття 370 розмежовує законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення [10]. Подібна неоднорідність простежується в цивільному, господарському й адміністративному процесах [4; 7; 25]. Отже, проблема має не словниковий, а системно-доктринальний характер.

У попередніх дослідженнях кримінальне процесуальне доказування обґрунтовано як комплексну пізнавально-практичну, правову та розумову діяльність, зовнішня структура якої охоплює отримання і використання доказів [11–15].

Водночас розвиток теорії юридичної аргументації, стандартів доказування та вчення про належне мотивування судових рішень потребує уточнення внутрішніх зв'язків між доказуванням, доведенням, аргументацією й обґрунтуванням. Без такого уточнення існує ризик або звести доказування до логічного доведення, вилучивши з нього практичну діяльність із формування доказової основи, або, навпаки, описати його лише як сукупність процесуальних дій, не врахувавши аргументативний і обґрунтовальний виміри.

Мета статті полягає в розробці цілісної доктринальної моделі співвідношення понять «доказування», «доведення», «аргументація» та «обґрунтування» у доказовому праві України з використанням кримінального процесу як базової предметної сфери та з порівняльним аналізом цивільного, господарського й адміністративного судочинства. Для досягнення цієї мети необхідно: встановити семантичне і функціональне ядро кожного поняття; розмежувати логічне та процесуальне доведення; визначити місце доказової аргументації в структурі доказування; розкрити самостійне значення обґрунтування; виявити міжпроцесуальні відмінності та їх причини; сформулювати авторську модель, придатну для доктрини, законодавства і судової практики.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Українська доктрина кримінального процесуального доказування представлена кількома взаємопов'язаними підходами. Класична процесуальна традиція зосереджується на доказах, їх властивостях, предметі, суб'єктах, тягарі та структурі доказової діяльності [1; 5; 24]. Діяльнісна парадигма В. П. Гмирка акцентує спеціально організований характер доказування, його цільову, операційну та процедурну будову і справедливо застерігає від редукції доказування до суто пізнавальної або формально-логічної процедури [3]. Методологічна цінність цього підходу полягає насамперед у розкритті доказування як специфічного виду процесуальної діяльності, що має власну структуру, цілі, засоби та процедури. Водночас його пояснювальний потенціал певною мірою обмежується тим, що аргументаційні та комунікативні механізми використання доказів не набувають у межах цієї концепції самостійного системного значення, а розглядаються переважно крізь призму загальної діяльнісної конструкції.

У наших попередніх дослідженнях послідовно обґрунтовувалася концепція кримінального процесуального доказування як пізнавально-практичної, правової та розумової, зокрема логіко-психологічної, діяльності, зовнішня структура якої охоплює два взаємопов'язані елементи: отримання доказів та їх використання [11–15]. Отримання доказу розглядається не як одномоментний акт, а як комплекс взаємопов'язаних дій, що охоплює пошук і виявлення фактичних даних та їх джерел, за необхідності їх вилучення, перевірку й оцінку, належне процесуальне оформлення та надання відповідним фактичним даним і їх джерелам значення доказу. Використання доказів, своєю чергою, охоплює оперування ними для вста-

новлення обставин кримінального провадження, обґрунтування правових позицій сторін, прийняття і мотивування процесуальних рішень, перевірки вже отриманих доказів і визначення необхідності отримання нових [12–15].

Такий підхід принципово відрізняється як від звуження доказування до збирання, перевірки й оцінки доказів, так і від його отоотожнення з логічним доведенням або переконанням процесуального адресата. Саме тому в межах запропонованої нами концепції використання доказів має самостійне функціональне значення і створює методологічну основу для подальшого розмежування доказування, доведення, аргументації й обґрунтування. У цьому контексті А. В. Коваленко додатково систематизує використання доказів як складову кримінального процесуального доказування, пов'язуючи його, зокрема, з обґрунтуванням правових позицій і процесуальних рішень [8]. С. О. Данькова, аналізуючи структуру доказування в судовому провадженні, звертає увагу на посилення його аргументативного компонента [6].

Окремий напрям утворює теорія правової й юридичної аргументації. М. І. Козюбра розглядає юридичну аргументацію як самостійну сферу правового мислення, в якій взаємодіють логічні, інтерпретаційні, риторичні та ціннісні елементи [9]. П. М. Рабінович і Т. І. Дудаш спеціально відмежовують правову аргументацію від обґрунтування, доведення та мотивування, формуючи загальнотеоретичний понятійний інструментарій [21; 22]. Цей підхід є принципово важливим, однак потребує процесуальної конкретизації: у доказовому праві аргумент може мати фактичну або правову природу, а допустимість фактичного аргументу залежить не лише від логічної сили, а й від законності формування доказу.

Колективна монографія «Юридична аргументація. Логічні дослідження» пропонує ґрунтовну логічну модель: доведення визначається як процедура обґрунтування істинності тези за допомогою аргументів і демонстрації, аргументація – як процес добору та структурування аргументів, а обґрунтування – як пошук, упорядкування й оцінка підстав у певному контексті [27]. Така модель продуктивна для логічного аналізу, але її не можна механічно переносити на процесуальне доказування, оскільки останнє включає одержання доказів, правові обмеження засобів пізнання, розподіл тягара, стандарти доведеності, змагальність і владний характер судового рішення.

У цивільній процесуальній доктрині останніми роками посилилася тенденція розмежовувати доказування і доведення. А. С. Штефан розкриває судове доказування як процесуальну діяльність учасників і суду [26]. В. П. Сокалюк прямо заперечує їх синонімічність, відносячи до доведення обмін доводами, міркуваннями й аргументами щодо доказів і позицій сторін [23]. Ця постановка питання є перспективною, однак її перенесення в кримінальний процес вимагає врахування державного примусу, презумпції невинуватості, асиметричного тягара доказування й особливої процесуальної форми одержання доказів. Порівняльний аналіз

кримінального та цивільного процесів підтверджує як спільність доказових категорій, так і неможливість їх повної уніфікації [2].

Отже, наявна література дає достатні підстави для розмежування досліджуваних понять, але не пропонує цілісної міжпроцесуальної моделі їх співвідношення. Одні концепції виходять із структури діяльності, інші – з логіки доведення, треті – з комунікативної природи аргументації або вимог до судового рішення. Завдання цієї статті полягає не у виборі одного підходу та відкиданні інших, а в їх функціональному узгодженні в межах доказового права.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Матеріальну основу дослідження становлять норми КПК, ЦПК, ГПК і КАС України, доктринальні праці з кримінального процесуального доказування, цивільного й господарського процесу, логіки й юридичної аргументації, а також релевантні правові позиції Верховного Суду й Європейського суду з прав людини [4; 7; 10; 19; 20; 25; 30; 31; 33; 34]. Відбір джерел здійснено за їх здатністю пояснити зміст хоча б однієї з чотирьох категорій та її зв'язки з іншими, а не лише за формальним уживанням відповідного терміна.

Понятійно-термінологічний метод використано для виявлення семантичного ядра термінів і усунення хибної синонімії. *Системно-структурний і діяльнісний підходи* дали змогу визначити місце доведення, аргументації й обґрунтування в структурі доказування. *Функціональний метод* застосовано для розмежування явищ за їх призначенням: формування доказової основи, підтвердження тези, переконання адресата, надання підстав позиції або рішення. *Герменевтичний метод* забезпечив тлумачення законодавчих формул у зв'язку із засадами відповідного виду судочинства. *Порівняльно-процесуальний аналіз* використано для зіставлення кримінального, цивільного, господарського й адміністративного процесів. Практика Верховного Суду та ЄСПЛ розглядається не як заміна доктринального аналізу, а як перевірка функціональної придатності запропонованої моделі.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

3.1. Понятійно-термінологічна визначеність як вимога доказового права

Термін у доказовому праві виконує щонайменше три функції. *Дескриптивна функція* полягає в позначенні певного виду діяльності, її елемента, результату або властивості. *Нормативна функція* виявляється у зв'язуванні відповідного поняття з процесуальними правами, обов'язками, тягарем доказування, стандартами й юридичними наслідками. *Комунікативна функція* забезпечує однакове розуміння змісту терміна законодавцем, сторонами, судом і науковою спільнотою. На нашу думку, саме поєднання цих трьох функцій надає термінологічній визначеності в доказовому праві не лише теоретичного, а й безпосереднього гарантійного значення. Якщо одним словом позначають діяльність і її результат або різні терміни

використовують без функціонального розмежування, невизначеність неминуче переноситься з понятійного рівня на визначення процесуальних обов'язків, критерії оцінки діяльності та підстави прийняття рішень.

Особливо важливо розрізнати пари «доказування – доведеність», «доведення – доведеність», «обґрунтування – обґрунтованість», «мотивування – вмотивованість». Перше поняття в кожній із таких кореляцій переважно характеризує діяльність або процедуру, друге – досягнутий стан чи якість її результату. Ми виходимо з того, що сам факт здійснення доказової або аргументативної діяльності не створює презумпції її успішного результату. Доказування може завершитися недосагненням поставленої процесуальної мети, доведення – не забезпечити необхідного стандарту, аргументація – виявитися недостатньою або юридично неприйнятною, а мотивування – не підтвердити обґрунтованості рішення. Саме тому змішування діяльності та результату є не лише термінологічною похибкою, а методологічною помилкою, здатною викривити оцінку доказової діяльності.

Водночас термінологічна визначеність не означає штучної ізоляції понять. Доказове право відображає єдину складну систему процесуальної діяльності, тому її категорії закономірно перетинаються і функціонально взаємодіють. На нашу думку, завдання доктрини полягає не в установленні між ними непроникних меж, а у визначенні домінуючої функції кожної категорії, умов її застосування, процесуального адресата та характеру зв'язку з іншими поняттями. Тому методологічно продуктивною є не модель взаємозамінних синонімів і не модель абсолютно автономних явищ, а *функціонально-системна модель*, у межах якої доказування, доведення, аргументація, обґрунтування та їх результати розмежовуються за функцією, але розглядаються у взаємозв'язку як елементи єдиного механізму доказового права.

На підставі викладеного ми виходимо з того, що *кримінальне процесуальне доказування є базовою і найбільш широкою категорією саме в межах процесуальної діяльності, пов'язаною з формуванням і використанням фактичної основи кримінального провадження*. Його зміст не вичерпується ані отриманням доказів, ані їх оцінюванням, ані доведенням певної тези перед процесуальним адресатом. Доказування охоплює весь функціонально пов'язаний цикл роботи з доказовою інформацією – від виявлення потенційно значущих фактичних даних і надання їм належної процесуальної форми до їх перевірки, оцінювання, включення в систему доказів і цілеспрямованого використання для встановлення обставин, формування процесуальних позицій і прийняття рішень. Саме здатність охоплювати як формування доказової основи, так і різні форми її подальшого використання визначає системоутворююче значення доказування в доказовому праві.

Водночас визнання доказування найбільш широкою процесуально-доказовою категорією не означає поглинання ним доведення, аргументації й обґрунтування або позбавлення цих категорій самостійного функціонального значення. *Доведен-*

ня конкретизує цільове використання доказів щодо певної процесуальної тези; *доказова аргументація* забезпечує логічну та комунікативну організацію доказових підстав; *обґрунтування* пов'язує встановлену фактичну основу з правовими підставами відповідної процесуальної позиції чи рішення. Тому співвідношення цих категорій, на нашу думку, слід будувати не за моделлю механічного включення однієї в іншу, а за їх функціональним призначенням у єдиному механізмі доказової діяльності.

Звідси випливає принципова для запропонованої нами концепції теза: *доказування створює і забезпечує функціонування доказової основи процесуального пізнання та рішення; доведення спрямовує цю основу на підтвердження конкретної тези; аргументація організовує і комунікує зв'язок між доказами та тезою; обґрунтування перетворює встановлені фактичні й правові підстави на достатню основу процесуальної позиції або рішення*. Саме таке функціональне розмежування дає змогу, з одного боку, зберегти цілісність кримінального процесуального доказування, а з іншого – уникнути термінологічного отождолення різних за призначенням інтелектуальних і процесуальних форм діяльності.

3.2. Доказування як базова і найбільш широка категорія

Кримінальне процесуальне доказування є нормативно врегульованою пізнавально-практичною, правовою та розумовою діяльністю уповноважених суб'єктів і учасників кримінального провадження, спрямованою на отримання та використання доказів для встановлення юридично значущих обставин, формування процесуальних позицій і прийняття законних, обґрунтованих і вмотивованих рішень [1; 3; 5; 11–15; 24]. У цьому визначенні принциповими є *чотири ознаки*: діяльнісна природа; поєднання практичного і розумового; нормативна форма; орієнтація не лише на встановлення фактів, а й на використання результату для процесуальної комунікації та рішення.

Законодавча формула частини другої статті 91 КПК України – збирання, перевірка та оцінка доказів – відображає ядро доказування, але не висчерпує його зовнішньої і внутрішньої структури [10]. У зовнішній структурі доцільно виокремлювати отримання й використання доказів. *Отримання доказів* у запропонованій нами концепції не зводиться до їх збирання у вузькому процесуальному розумінні та не є одномоментним актом одержання певного носія інформації. Воно становить комплекс взаємопов'язаних пізнавальних, практичних, розумових і процесуальних дій, спрямованих на формування належної доказової основи кримінального провадження. Цей елемент охоплює пошук і виявлення фактичних даних та їх джерел, визначення їх потенційного значення для предмета доказування, вилучення або інше передбачене законом одержання відповідної інформації, її перевірку й оцінку, а також належне процесуальне оформлення. Принципово важливим є те, що фактичні дані та їх джерела не набувають доказового значення

лише внаслідок їх фактичного виявлення чи фізичного отримання. Необхідними є встановлення їх походження, зв'язку з обставинами кримінального провадження, перевірка придатності до процесуального використання та включення до доказової системи в установленій законом формі [13; 15].

Використання доказів є другим взаємопов'язаним елементом зовнішньої структури доказування і характеризує функціональне введення вже отриманої доказової інформації в процес пізнання, обґрунтування та прийняття процесуальних рішень. Воно охоплює оперування окремими доказами та їх сукупністю для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, побудови, перевірки, підтвердження або спростування версій, формування та критичної перевірки процесуальних позицій сторін, обґрунтування клопотань, заперечень і процесуальних рішень. Саме у сфері використання доказ набуває свого конкретного функціонального призначення: він може підтверджувати або спростовувати певну фактичну тезу, перевіряти інший доказ, бути підставою для прийняття проміжного чи підсумкового процесуального рішення або виявляти недостатність сформованої доказової сукупності [13; 15].

При цьому отримання і використання доказів не слід розглядати як дві механічно послідовні й ізольовані стадії. На нашу думку, між ними існує *зворотний функціональний зв'язок*. Використання вже отриманих доказів нерідко виявляє суперечності, прогалини або нові інформаційні зв'язки, що зумовлюють необхідність пошуку, отримання і перевірки додаткових доказів. Так само результати перевірки нового доказу можуть змінити раніше сформовану версію, процесуальну позицію чи оцінку всієї доказової сукупності. Тому доказування має циклічний, а не суто лінійний характер: *отримання створює доказову основу для її використання, а використання визначає потребу, напрями та межі подальшого отримання доказів*. Саме така взаємозалежність цих елементів дає змогу розкрити доказування як цілісну процесуальну діяльність і водночас створює методологічну основу для подальшого розмежування доказування, доведення, аргументації та обґрунтування.

Така структура пояснює, чому доказування не можна ототожнювати з доведенням. Огляд місця події, допит, експертиза, тимчасовий доступ, одержання цифрової копії або перевірка походження документа є доказуванням, хоча в момент їх проведення суб'єкт може ще не представляти адресатові завершеної тези. Це дії з формування та перевірки доказової основи. *Доведення* виникає тоді, коли певна частина цієї основи цілеспрямовано використовується для підтвердження конкретного положення.

Водночас доказування не зводиться до механічного накопичення матеріалів. Доказова інформація набуває юридичного значення лише за наявності зв'язку з предметом доказування, належної процесуальної форми, можливості перевірки й оцінювання. Кількість матеріалів не дорівнює достатності доказів, а інформа-

ційна переконливість не усуває вимог допустимості й процесуальної доброчесності [12; 16; 17]. Саме тому в структурі доказування необхідні аргументаційний та обґрунтовальний компоненти: вони показують, що саме впливає з доказів, яким чином і до якого нормативного рівня.

Діяльнісний підхід правильно наголошує, що доказування має суб'єктів, цілі, засоби, операції, процедури й результати [3]. Проте його слід доповнити *комунікативним виміром*. У змагальному процесі доказ не лише пізнається й оцінюється суб'єктом, а подається, відкривається, пояснюється, заперечується та перевіряється іншою стороною і судом. Отже, доказування є не лише нормативно врегульованою діяльністю з пізнання юридично значущої фактичної реальності, а й інституціоналізованою формою процесуальної взаємодії суб'єктів, наділених різними функціями, правами, обов'язками та доказовими можливостями. У межах цієї взаємодії результати пізнання набувають процесуального значення через їх належне отримання, представлення, перевірку, оцінювання, оспорювання та використання для формування процесуальних позицій і прийняття рішень. Саме поєднання пізнавального, діяльнісного і комунікативного вимірів дає підстави розглядати доказування як цілісний механізм формування, перевірки та використання доказової основи кримінального провадження, а не як сукупність відокремлених операцій із доказами.

3.3. Доведення у логіці та процесуальному праві

У формальній логіці доведення є процедурою обґрунтування істинності тези за допомогою положень, істинність яких установлена або приймається як вихідна. Його класична структура охоплює тезу, аргументи та демонстрацію – логічний зв'язок, за яким теза випливає з аргументів [27]. Така модель забезпечує нормативи ясності й незмінності тези, істинності, незалежності, несуперечливості та достатності аргументів, а також коректності умовиводу. Вона є необхідним інтелектуальним підґрунтям процесуального доведення, але не його повним описом.

Процесуальне доведення відрізняється від логічного за предметом, засновками, суб'єктами, адресатом, допустимими засобами, тягарем і стандартом. *По-перше*, його предметом є юридично значуща фактична або процесуальна теза: подія правопорушення, причетність особи, наявність ризику, допустимість доказу, правомірність рішення. *По-друге*, фактичні засновки не можуть бути просто умовно прийнятими: вони повинні мати доказове походження, бути одержаними законним способом і доступними для змагальної перевірки. *По-третє*, закон визначає, хто повинен доводити тезу і перед ким. *По-четверте*, результат оцінюється за нормативним стандартом, а не лише за формальною валідністю умовиводу.

Тому *процесуальне доведення* доцільно визначити як функціонально спрямоване використання доказів і доказової аргументації для підтвердження конкретної

процесуальної тези перед уповноваженим суб'єктом до рівня, встановленого відповідним стандартом доказування. Це визначення охоплює предметну, доказову, адресну, нормативну та результативну характеристики. *Доведення* не є завершальною стадією, відокремленою від решти доказування: воно здійснюється при обґрунтуванні клопотання слідчому судді, під час вирішення питання про допустимість доказу, у судових дебатах, при апеляційному та касаційному оскарженні.

Доведення слід відрізнити від *доведеності*. *Доведення* є діяльністю, *доведеність* – станом підтвердженості тези, достатнім для певного процесуального рішення. Одна й та сама теза може вважатися достатньо обґрунтованою для початкового процесуального рішення, але не доведеною для обвинувального вироку. Саме цим пояснюється існування диференційованих стандартів – «обґрунтована підозра», «достатні підстави», «поза розумним сумнівом» [18]. *Стандарт* визначає не абстрактну кількість доказів, а допустимий ризик помилки та необхідний ступінь переконливості.

У кримінальному провадженні доведення має асиметричний характер. Обвинувачення повинно довести винуватість поза розумним сумнівом, тоді як захист не зобов'язаний доводити невинуватість або повністю підтверджувати альтернативну версію [10]. У постанові від 21.01.2020 у справі № 754/17019/17 Касаційний кримінальний суд виходив із того, що обвинувальна версія має пояснювати всю сукупність установлених обставин і виключати інше розумне пояснення; переваги версії обвинувачення лише за ймовірністю недостатньо [19].

Такий самий гарантійний зміст презумпції невинуватості розкрито в практиці ЄСПЛ. У справі *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain* Суд пов'язав її з відсутністю наперед сформованого уявлення про вину, покладенням тягаря доведення на обвинувачення та тлумаченням сумнівів на користь обвинуваченого [30]. У справі *Telfner v. Austria* порушення полягало у фактичному перенесенні на заявника обов'язку пояснити обставини події за недостатності доказів обвинувачення [34]. Отже, недоведеність захистом альтернативної версії не є доказом вини, а аргументація захисту може бути успішною вже тоді, коли виявляє розумний сумнів.

У сучасній теорії юридичної аргументації співвідношення тягаря доказування, презумпцій, аргументативної підтримки процесуальної тези та необхідного рівня її підтвердження розглядається як одна з ключових проблем юридичного доведення [36].

Відмінність процесуального доведення від формально-логічного полягає також у ймовірнісній природі більшості судових висновків. На нашу думку, ця обставина має принципове значення для розмежування логічної правильності міркування й юридичної доведеності. Логічно бездоганний умовивід може бути юридично неприйнятним, якщо хоча б один із його фактичних засновків ґрунтується на не-

належному, недопустимому, недостовірному або неперевіреному доказі. І навпаки, сукупність непрямих доказів може забезпечити доведеність процесуальної тези, якщо вона є внутрішньо узгодженою, перевіреною, взаємопідтверджуваною, виключає розумні альтернативні пояснення та відповідає належному стандарту доказування. Тому юридична доведеність визначається не лише правильністю логічного переходу від засновків до висновку, а й процесуальною якістю самих засновків, характером зв'язків між ними та достатністю їх сукупності. Звідси випливає принципова відмінність: логіка контролює правильність форми переходу від підстав до висновку, тоді як доказове право додатково визначає допустимість походження і використання цих підстав, розподіл тягаря та ризику недоведеності між учасниками процесу, необхідний стандарт доказування та процесуальну правомірність отриманого результату.

3.4. Аргументація: логіко-комунікативний вимір доказового права

Аргументація є інтелектуальною та комунікативною діяльністю, що охоплює формулювання тези, добір і представлення аргументів, установлення зв'язку між ними, критику контраргументів, порівняння конкуруючих пояснень і вплив на раціональне переконання адресата [9; 21; 22; 27; 28; 32; 35]. На відміну від логічного доведення, вона не обмежується демонстративним виведенням і може включати індукцію, абдукцію, аналогію, інтерпретацію, пояснення, спростування, оцінку наслідків і апеляцію до правових принципів.

У доказовому праві необхідно розрізняти доказову, юридичну та процесуальну аргументацію. Доказова аргументація пояснює, які фактичні висновки випливають із доказів. Юридична аргументація обґрунтовує вибір і тлумачення норми, кваліфікацію діяння, спосіб захисту або юридичні наслідки. Процесуальна аргументація стосується законності, необхідності, пропорційності та процедурної належності процесуальної дії чи рішення. У конкретному клопотанні або судовій промові ці види взаємодіють, але їх розмежування необхідне для перевірки того, чи підтверджено факт, чи правильно застосовано право, чи дотримано процедуру.

Доказ не є аргументом автоматично. Він набуває аргументаційної функції лише тоді, коли включається до системи міркування на підтримку або спростування певної тези. Водночас не кожен юридичний аргумент є доказом: норма закону, правовий принцип, судовий прецедент, доктринальна позиція або аргумент пропорційності можуть обґрунтовувати правовий висновок, але не є процесуальними доказами факту. Отже, поняття «доказ» і «аргумент» перетинаються функціонально, проте належать до різних категоріальних площин.

У структурі кримінального процесуального доказування доказова аргументація є внутрішнім інтелектуально-комунікативним компонентом використання доказів. У загальній структурі судової діяльності аргументація ширша за доказування, оскільки охоплює не лише фактичні, а й правові та ціннісні питання. Звід-

си впливає двоїсте співвідношення: доказова аргументація входить до доказування, але юридична аргументація як родове явище виходить за його межі.

У теорії юридичної аргументації *аргументація* розмежовується з *доведенням* та *обґрунтуванням*, а її логічна структура пов'язується з формулюванням тези, добором і впорядкуванням аргументів, установленням зв'язку між ними й оцінкою контраргументів [24; 31].

На нашу думку, у доказовому праві *аргументація* і *доведення* також не можуть розглядатися як синонімічні категорії. *Аргументація* характеризує спосіб формування, логічної організації та комунікативного представлення підстав на підтримку або спростування певної тези, тоді як *доведення* характеризує цільове процесуальне використання доказів і доказової аргументації для підтвердження конкретної юридично значущої тези до рівня, визначеного відповідним стандартом доказування. Саме цільова спрямованість, процесуальний адресат, доказова основа та нормативний стандарт перетворюють аргументування на процесуальне доведення. Тому будь-яке належне доведення передбачає аргументацію, однак не будь-яка аргументація забезпечує доведеність. Вона може бути логічно послідовною і риторично переконливою, але залишатися юридично недостатньою, якщо спирається на недопустимий або недостовірний доказ, не забезпечує його автентичності, містить логічний розрив між доказом і тезою, не враховує істотних контраргументів або не усуває розумної альтернативної версії. Отже, переконливість аргументації є характеристикою способу обстоювання тези, тоді як доведеність є нормативно оцінюваним результатом, досягнення якого залежить не лише від сили аргументів, а й від процесуальної якості доказової основи та відповідності її сукупності встановленому стандарту доказування.

3.5. Обґрунтування як процес, функція і властивість результату

Категорія *обґрунтування* є центральною ланкою, яка дає змогу узгодити доказування, доведення й аргументацію, але не розчинити одне поняття в іншому. У найзагальнішому значенні обґрунтування – це процес установлення, добору, упорядкування та представлення належних і достатніх підстав твердження, позиції, дії або рішення, а також результат цього процесу, виражений у їх підставності. Відповідно «обґрунтування» позначає діяльність і її об'єктивований зміст, а «обґрунтованість» – властивість результату.

Монографічна теорія юридичної аргументації описує обґрунтування через послідовність: визначення предмета і мети; пошук підстав; установлення контексту; вибір методів; упорядкування підстав; оцінка результату [27]. Для доказового права ця схема потребує процесуальної конкретизації. Підстави повинні бути не лише логічно достатніми, а й юридично прийнятними; контекст визначається предметом доказування, процесуальною стадією, функцією суб'єкта і стандартом; методи обмежуються законом і правами людини; результат повинен бути доступним для змагальної перевірки.

Доцільно розрізняти *фактичне*, *нормативне* та *процедурне* обґрунтування. *Фактичне* показує, якими доказами підтверджуються обставини. *Нормативне* пояснює вибір, зміст і застосування правової норми. *Процедурне* доводить законність, необхідність і пропорційність способу одержання доказу або прийняття рішення. Обґрунтоване процесуальне рішення потребує всіх трьох вимірів: правильні факти без належного права не забезпечують законності; правильне право без доказової основи не забезпечує обґрунтованості; переконливий зміст за дефектної процедури може бути несумісним зі справедливим судом [16; 17].

Співвідношення *обґрунтування* й *аргументації* залежить від аспекту аналізу. Аргументація є діяльністю з побудови та представлення аргументів і контраргументів; обґрунтування є функцією цієї діяльності та якістю її результату. Проте обґрунтування може здійснюватися й у внутрішній аналітичній роботі до комунікативного представлення позиції. Тому не кожне обґрунтування вже є завершеною зовнішньою аргументацією, але будь-яка раціональна аргументація спрямована на певний ступінь обґрунтованості.

Доведення є спеціалізованим видом обґрунтування тоді, коли йдеться про конкретну процесуальну тезу, визначеного носія тягаря, процесуально допустимі засоби, адресата і стандарт. Обґрунтування ширше: воно охоплює також правову інтерпретацію, пропорційність, доцільність у межах discreції та пояснення мотивів рішення. Тому формула «доведення = обґрунтування» є надто широкою для процесуального права, хоча у формальній логіці доведення традиційно визначається саме як обґрунтування істинності тези.

Окремо в доктрині та кримінальному процесуальному законодавстві розмежовуються *обґрунтованість* і *вмотивованість* судового рішення. Зокрема, ст. 370 КПК України пов'язує обґрунтованість рішення з установленими на підставі досліджених і належно оцінених доказів обставинами, а вмотивованість – із наведенням належних і достатніх мотивів і підстав його ухвалення [10].

На нашу думку, це розмежування має принципове значення і для понятійної системи доказового права. *Обґрунтування* характеризує формування належної фактичної та правової основи процесуального рішення, тоді як *мотивування* полягає в її зовнішньому раціональному вираженні, тобто в поясненні того, які обставини встановлено, на яких доказах і правових положеннях ґрунтується висновок, чому певні аргументи прийнято, а інші відхилено. Тому *обґрунтованість* і *вмотивованість* є взаємопов'язаними, але не тотожними характеристиками рішення. Значний обсяг мотивувального тексту сам по собі не свідчить про обґрунтованість, якщо висновок не має належної доказової чи правової основи. І навпаки, фактично правильний висновок не може вважатися належно вмотивованим, якщо суд не розкрив логіку переходу від установлених обставин і правових підстав до прийнятого рішення. Отже, *обґрунтованість* характеризує якість підстав рішення, а *вмотивованість* – якість їх зовнішнього пояснення та можливість перевірки прийнятого висновку.

3.6. Авторська модель співвідношення чотирьох категорій

Запропонована модель виходить із того, що досліджувані поняття не утворюють простої вертикалі «ширше – вужче». Їх зв'язок має структурний, функціональний і результативний виміри. Структурно *доказування є базовою процесуальною діяльністю, у межах якої формуються, перевіряються, оцінюються і використовуються докази. Функціонально аргументація організовує та комунікує підстави; доведення спрямовує доказову аргументацію на підтвердження конкретної тези; обґрунтування забезпечує підставність позиції або рішення. Результативно доведеність, обґрунтованість і вмотивованість* позначають різні якості підсумку.

У концентрованому вигляді модель може бути сформульована так. *Доказування* формує, перевіряє та забезпечує правомірне використання доказової основи. *Доказова аргументація* пояснює, що саме й чому впливає з цієї основи, зіставляє конкуруючі версії та відповідає на заперечення. *Доведення* є цільовим використанням доказів і доказової аргументації для підтвердження конкретної процесуальної тези до належного стандарту. *Обґрунтування* надає фактичні, правові й процедурні підстави позиції або рішення. *Мотивування* об'єктивує судове обґрунтування у формі, доступній для учасників і перевірки вищою інстанцією.

У цій моделі *доказова аргументація* є частиною доказування, проте *юридична аргументація* ширша за нього. *Доведення* є функціональним компонентом використання доказів і водночас спеціалізованим видом доказового обґрунтування. *Обґрунтування* перетинає доказування, доведення й аргументацію, але не поглинає їх: воно може стосуватися факту, права або процедури. Саме перехресний, а не лінійний характер зв'язків усуває суперечність між логічними і процесуальними концепціями.

Авторська модель передбачає *п'ять критеріїв*, за якими можна віднести конкретну діяльність до відповідної категорії. *Перший – предмет*: доказ, теза, система аргументів, позиція або рішення. *Другий – функція*: одержати й перевірити, підтвердити, переконати, надати підстави або пояснити. *Третій – адресат*: сам суб'єкт аналітичної діяльності, процесуальний опонент, слідчий суддя чи суд. *Четвертий – нормативний режим*: допустимі засоби, тягар, стандарт, строки й форма. *П'ятий – результат*: доказова основа, доведеність тези, обґрунтованість позиції, переконливість аргументації або вмотивованість рішення.

Ці критерії мають практичне значення для процесуальних документів. Клопотання сторони повинно містити фактичне й правове обґрунтування; якщо закон установлює конкретний тягар і поріг, відповідна теза підлягає доведенню до цього стандарту. Судове рішення повинно не повторити аргументацію сторін, а оцінити її та сформулювати власне обґрунтування. Захист може аргументовано спростовувати обвинувачення без доведення протилежної тези. Обвинувачення не може компенсувати дефекти доказування риторичною переконливістю.

Модель також пояснює статус доказу. *Доказ* є процесуальним засобом установлення обставин; аргументом він стає в структурі міркування; підставою обґрунтування – коли його доказове значення належно пояснене; засобом доведення – коли використовується носієм тягаря для підтвердження конкретної тези до визначеного стандарту. Один і той самий об'єкт переходить між функціями, але його процесуальна природа не змінюється.

3.7. Міжпроцесуальний вимір: спільне ядро і причини відмінностей

Спільним для кримінального, цивільного, господарського й адміністративного судочинства є те, що юридично значущі обставини встановлюються на підставі доказів, учасники формулюють і обґрунтовують позиції, а суд повинен оцінити докази й аргументи та мотивувати рішення. В усіх процесах діють логічні вимоги релевантності, несуперечливості й достатності, а також загальні гарантії справедливого суду. Проте зміст доведення і розподіл ризику недоведеності істотно різняться.

У кримінальному процесі доказування охоплює досудову та судову діяльність, у тому числі застосування владних повноважень для одержання доказів. Тягар доведення обвинувачення покладено на сторону обвинувачення, особа не зобов'язана доводити невинуватість, а остаточний стандарт вини – поза розумним сумнівом [10; 19; 30; 34]. Це створює асиметрію: процесуальна активність захисту є правом і способом виявлення сумніву, але не зустрічним обов'язком довести невинуватість.

У цивільному процесі кожна сторона повинна довести обставини, на які посилається як на підставу вимог або заперечень [25]. Доказування більшою мірою концентрується на поданні й дослідженні доказів сторонами у межах диспозитивного спору, а доведення – на підтвердженні власної фактичної моделі та спростуванні позиції опонента [23; 26]. Велика Палата Верховного Суду у справі № 129/1033/13-ц сформулювала стандарт більшої переконливості: існування стверджуваної обставини має бути вірогіднішим, ніж протилежне [20]. Отже, тут ризик помилки розподіляється між формально рівними сторонами й не потребує кримінального стандарту.

Господарський процес ще виразніше нормативізує порівняльну оцінку. Стаття 79 ГПК України вимагає визнавати обставину доведеною, якщо докази на її підтвердження є більш вірогідними, ніж докази на спростування [4]. Доведення набуває характеру змагання конкуруючих доказових моделей, а аргументація повинна пояснити не лише наявність власних доказів, а їх перевагу над протилежною сукупністю. Така модель не може застосовуватися для доведення кримінальної вини, оскільки «переважно ймовірно винуватий» не відповідає презумпції невинуватості.

Адміністративне судочинство поєднує змагальність із коригувальною роллю суду й особливим розподілом тягаря. За загальним правилом кожна сторона до-

водить обставини своїх вимог і заперечень, але у справах про протиправність рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень саме відповідач доводить правомірність своєї поведінки [7]. Причина полягає у владній природі оспорюваного рішення, переважному доступі органу до матеріалів і необхідності ефективного судового контролю за публічною адміністрацією.

Отже, міжпроцесуальні відмінності зумовлені не різною логікою мислення, а щонайменше шістьма правовими чинниками. Перший – характер матеріальних правовідносин. Другий – тяжкість наслідків помилки. Третій – фактична й ресурсна рівність або нерівність сторін. Четвертий – доступ до доказової інформації. П'ятий – роль суду та межі офіційного з'ясування обставин. Шостий – нормативний розподіл тягаря і стандартів доказування. Саме ці чинники визначають, хто, що, якими засобами, перед ким і до якого рівня повинен довести.

Порівняльний аналіз водночас застерігає від двох крайнощів. Не слід вважати терміни повністю універсальними й переносити цивільну модель балансу вірогідностей у кримінальний процес. Але не слід і створювати чотири ізольовані теорії. Спільне доказово-правове ядро становлять формування доказової основи, аргументативне використання доказів, надання підстав позиціям, стандартизоване доведення тез і мотивування рішення. Галузева специфіка конкретизує це ядро.

3.8. Судова аргументація, мотивування і практичні наслідки розмежування

Аргументація сторін має переконувальну спрямованість: кожна сторона пропонує суду певну інтерпретацію доказів, фактів і права. *Судове мотивування* має владно-обґрунтовальну спрямованість: суд повинен пояснити, які обставини встановлено, яким доказам надано значення, чому певні доводи прийнято або відхилено та як застосовано право. Суд не є додатковою стороною доведення і не може усувати прогалини обвинувачення, але зобов'язаний сформулювати самостійне, перевірюване обґрунтування рішення.

Практика ЄСПЛ уточнює межі цього обов'язку. У справах *Ruiz Torija v. Spain* та *Hiro Balani v. Spain* Суд наголосив, що стаття 6 Конвенції не вимагає докладної відповіді на кожне другорядне твердження, однак істотний і потенційно вирішальний аргумент не може бути залишений без належної оцінки [31; 33]. Отже, повнота мотивування вимірюється не кількістю сторінок, а здатністю рішення показати раціональний шлях від доказів і правових підстав до висновку.

У національній кримінальній практиці стаття 370 КПК України та її тлумачення Верховним Судом дозволяють розмежувати обґрунтованість і вмотивованість. Обґрунтованим є рішення, засноване на об'єктивно з'ясованих і підтверджених доказами обставинах; вмотивованим – рішення, в якому наведено належні й достатні мотиви та підстави [10; 19]. Таким чином, *мотивування* є зовнішньою формою судової аргументації, а обґрунтованість – змістовною якістю фактичної та правової основи.

Запропоноване розмежування має безпосередні практичні наслідки. Для обвинувачення воно означає неможливість підмінити доказування декларативною або риторичною аргументацією. Для захисту – право активно аргументувати недостатність і недопустимість доказів без прийняття тягара доведення невинуватості. Для суду – обов’язок відокремлювати оцінку фактичних тез від правової кваліфікації й процедурної правомірності, відповідати на вирішальні аргументи та чітко позначати застосований стандарт. Для законодавця – потребу послідовно вживати терміни залежно від того, чи йдеться про діяльність, функцію, стандарт або результат.

У сучасній доктрині цифрових доказів обґрунтовано, що сама цифрова форма інформації не надає їй автоматично доказового значення. Її процесуальна придатність залежить від можливості встановити походження даних, їх цілісність, автентичність, спосіб отримання, збереження та перевірюваність, а також від дотримання вимог допустимості й процесуальної доброчесності [15; 19; 20].

На нашу думку, саме цифрове середовище особливо виразно підтверджує необхідність розмежування доказу, аргументу, доведення й обґрунтування. Скриншот, файл, метадані чи інший цифровий об’єкт не стають аргументом лише внаслідок своєї наочності, технічної форми або долучення до матеріалів провадження. Спочатку має бути встановлена його доказова спроможність, тобто зв’язок із предметом доказування, походження, цілісність, автентичність і процесуальна придатність. Лише після цього відповідний доказ може набути аргументаційної функції, коли суб’єкт включає його до системи міркування, пояснює його зв’язок із конкретною тезою та використовує для її підтвердження або спростування. Подальший перехід від аргументу до доведення залежить від того, чи забезпечує сформована доказова сукупність необхідний стандарт підтвердження тези, а від доведення до обґрунтування рішення – від достатності фактичних і правових підстав для відповідного процесуального висновку. Отже, цифрове середовище наочно демонструє не механічний, а функціонально послідовний перехід: інформація набуває значення доказу після її належної процесуальної легалізації та перевірки; доказ набуває функції аргументу в структурі обґрунтування тези; система доказових аргументів забезпечує доведення, а належно доведені фактичні положення разом із правовими підставами формують обґрунтованість процесуального рішення.

ВИСНОВКИ

Проблема співвідношення доказування, доведення, аргументації й обґрунтування має самостійне доктринальне, методологічне і прикладне значення для формування цілісної концепції доказового права України. Йдеться не про термінологічний вибір між близькими за змістом словами, а про розмежування різних функціональних форм процесуальної діяльності та її результатів. Неточність у використанні

цих категорій неминуче переходить із понятійного рівня в правозастосування, впливаючи на визначення предмета й тягара доказування, належного стандарту доведеності, меж процесуальної активності сторін і суду, а в кінцевому підсумку – на законність, обґрунтованість і вмотивованість процесуальних рішень. Тому понятійна визначеність у цій сфері повинна розглядатися не лише як вимога юридичної техніки, а як одна з гарантій справедливого судочинства.

Доказування слід розглядати як базову і найбільш широку категорію саме в процесуально-доказовому вимірі. Воно становить нормативно врегульовану пізнавально-практичну, правову та розумову діяльність із отримання і використання доказів, у межах якої формується, перевіряється, оцінюється та функціонально реалізується доказова основа процесуального рішення. Доказування охоплює не лише встановлення фактичних обставин, а й формування та перевірку версій, визначення достатності доказової сукупності, побудову процесуальних позицій і використання доказів для прийняття проміжних і підсумкових рішень. Саме тому воно не може бути редуковане ані до збирання доказів, ані до логічного умовиводу, ані до комунікативного представлення вже сформованої позиції. Системоутворююче значення доказування полягає в тому, що воно створює й забезпечує функціонування тієї доказової основи, без якої неможливі ні доведення, ні доказова аргументація, ні належне фактичне обґрунтування рішення.

Доведення є не синонімом доказування, а функціонально спрямованою формою використання доказів і доказової аргументації щодо конкретної юридично значущої тези. Його необхідними характеристиками є визначена теза, суб'єкт, на якого покладено відповідний тягар, процесуальний адресат, допустима доказова основа та нормативно встановлений стандарт доказування. *Доведеність*, натомість, характеризує не діяльність, а результат – досягнутий ступінь підтвердження тези, достатній для відповідного процесуального рішення. У кримінальному провадженні ця конструкція має принципово асиметричний характер: презумпція невинуватості забороняє перетворювати право особи на захист на обов'язок довести власну невинуватість. Обвинувачення повинно забезпечити доведеність вини до рівня «поза розумним сумнівом», тоді як для захисту достатнім може бути виявлення такої неповноти, суперечності або альтернативного пояснення доказової сукупності, які не дають можливості цього стандарту досягти.

Аргументація є самостійною логіко-комунікативною діяльністю з формулювання, підтримання, критики, зіставлення та спростування фактичних і правових тез. Її місце в доказовому праві визначається не самим існуванням доказу, а способом включення доказової інформації до структури міркування. Доказ не набуває аргументаційної функції автоматично: він стає аргументом тоді, коли суб'єкт

установлює та пояснює його зв'язок із конкретною тезою і використовує цей зв'язок для її підтвердження або спростування. Тому *доказова аргументація* функціонує всередині доказової діяльності, тоді як *юридична аргументація* має ширший предмет і може стосуватися тлумачення права, юридичної кваліфікації, принципів, пропорційності та правових наслідків незалежно від доведення певного факту. Звідси випливає принципове положення: не кожний доказ є аргументом, не кожний аргумент є доказом, а переконливість аргументації сама по собі ще не означає юридичної доведеності.

Обґрунтування необхідно розуміти як процес і результат формування належної та достатньої фактичної, нормативної й процедурної основи твердження, процесуальної позиції або рішення. У функціональному відношенні воно виходить за межі *доведення* фактичної тези, оскільки охоплює також установлення застосовної правової норми, пояснення її інтерпретації, юридичної кваліфікації, компетенції, процедури та правових наслідків. Водночас *обґрунтування* не слід отождествлювати з *аргументацією* або *мотивуванням*. *Аргументація* організовує і комунікує підстави, *обґрунтованість* характеризує їх належність і достатність, а *мотивування* забезпечує зовнішню раціональну фіксацію того, як суд перейшов від установлених обставин і застосовного права до прийнятого висновку. Тому значний обсяг мотивувального тексту не може компенсувати відсутності належної фактичної чи правової основи, так само як фактично правильний результат не усуває дефекту мотивування, якщо логіка його отримання залишається неперевірною.

Запропонована нами доктринальна модель ґрунтується не на механічній ієрархії понять, а на їх функціонально-системному розмежуванні. *Доказування* формує, перевіряє та забезпечує функціонування доказової основи; *аргументація* логічно організовує і комунікує підстави; *доведення* спрямовує доказову аргументацію на підтвердження конкретної процесуальної тези до рівня належного стандарту; *обґрунтування* забезпечує достатність фактичної, правової та процедурної основи позиції або рішення; *мотивування* об'єктивує цю основу та робить шлях до висновку доступним для зовнішньої перевірки. У такій конструкції жодна з категорій не підміняє іншу, але кожна виконує власну функцію в єдиному механізмі доказового права. Саме ця функціональна взаємодія, а не формальне родо-видове підпорядкування, найточніше відображає реальну структуру процесуального пізнання, доказової комунікації та прийняття юридичних рішень.

Міжпроцесуальний аналіз підтверджує, що співвідношення доказування, доведення, аргументації й обґрунтування не може бути однаковим у всіх видах судочинства. Його конкретна конфігурація визначається природою матеріального правовідношення, процесуальним статусом учасників, доступом сторін до інфор-

мації, роллю суду, розподілом тягара доказування, нормативним стандартом і допустимим ризиком судової помилки. У кримінальному провадженні підвищена ціна помилкового обвинувального рішення зумовлює стандарт «поза розумним сумнівом» і принципову неможливість його підміни нижчим рівнем імовірнісної переконливості. У цивільному та господарському судочинстві доказова діяльність більшою мірою орієнтована на порівняльну оцінку конкуруючих тверджень і доказових сукупностей. В адміністративному судочинстві формальна змагальність коригується публічно-правовою природою спору та спеціальним обов'язком суб'єкта владних повноважень обґрунтовувати правомірність оскаржуваного рішення, дії чи бездіяльності. Отже, єдність категоріального апарату доказового права не виключає, а передбачає диференціацію механізмів його реалізації залежно від виду судочинства.

Практичне значення запропонованого розмежування полягає насамперед у його гарантійному потенціалі. Воно унеможливує непомітне перенесення на обвинуваченого тягара доведення невинуватості, перешкоджає ототожненню кількості матеріалів із достатністю доказів, дозволяє відмежувати доказову інформацію від доказу, доказ від аргументу, аргументаційну переконливість від процесуальної доведеності, а мотивувальний текст від належного обґрунтування рішення. У ширшій перспективі запропонована функціонально-системна модель може стати основою для гармонізації понятійного апарату кримінального, цивільного, господарського й адміністративного процесуального законодавства, удосконалення стандартів обґрунтованості й вмотивованості судових рішень та формування загальної доктрини доказового права України. Її кінцеве призначення полягає не в уніфікації термінів заради самої уніфікації, а в створенні такої понятійної системи, за якої кожний процесуальний обов'язок, доказовий стандарт і результат судового пізнання має чітко визначене місце, функцію та критерій юридичної оцінки.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у поглибленні міжпроцесуального аналізу запропонованої функціонально-системної моделі, уточненні її дії щодо окремих стандартів доказування та перевірці можливостей її застосування для подальшого формування загальної доктрини доказового права України.

ПОДЯКИ

Немає

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13425>.

- [2] Виноградова А. І. Докази і доказування у кримінальному та цивільному процесі: порівняльний аналіз. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1–2. С. 156–169. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2024/03/visnyk_krim_sud_1-2_22_240327_avt-156-169.pdf
<https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/156-169>.
- [3] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : монографія. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. 314 с. URL: <https://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/2151>.
- [4] Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
- [5] Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практичний посібник. Київ : Вид. Фурса С. Я., 2006. 272 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/GROSHEVUY_2006.pdf.
- [6] Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 628–632. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.111>.
- [7] Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
- [8] Коваленко А. В. Використання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 576–582. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.101>.
- [9] Козюбра М. І. Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 3–10.
- [10] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- [11] Погорецький М. А. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному процесі та місце в них оперативно-розшукової діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2003. Вип. 7. С. 114–132.
- [12] Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1 (3). С. 1–53. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>.
- [13] Погорецький М. А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.) / відп. за вип. Ю. П. Аленін. Одеса : Юрид. літ., 2013. С. 17–21.
- [14] Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_10_14/Pogoretskyi_10_14.
- [15] Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf.
- [16] Погорецький М. А. Допустимість доказів у кримінальному процесі та процесуальна доброчесність: доктрини і практика (порівняльно-правове дослідження). *Вісник*

- кримінального судочинства. 2025. № 1–2. С. 22–59. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/22-59>.
- [17] Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. URL: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>.
- [18] Погорецький М. А., Міцкан О. А. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у практиці Європейського суду з прав людини: вплив на вітчизняну правозастосовну практику. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 37–49.
- [19] Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21.01.2020 у справі № 754/17019/17, провадження № 51-2568км19, ЄДРСР № 87365803. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87365803>.
- [20] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.03.2020 у справі № 129/1033/13-ц, провадження № 14-400цс19.
- [21] Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 8–20. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprn-2-2016r/pravova-argumentatsiya-termينو-ponyattyevy-instrumentariy-doslidzhennya>.
- [22] Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правова аргументація: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 1. С. 13–25. DOI: [https://doi.org/10.37635/jnalsu.29\(1\).2022.13-25](https://doi.org/10.37635/jnalsu.29(1).2022.13-25).
- [23] Сокалюк В. П. Аналіз концепцій вчених щодо доказування і доведення у цивільному процесі та їх впровадження у судочинство. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1. Ч. 1. С. 324–330. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.51>.
- [24] Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : НАВСУ, 2005. 272 с.
- [25] Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
- [26] Штефан А. С. Поняття судового доказування у цивільному процесі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 64–72.
- [27] Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / [О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін.]; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. Харків : Право, 2015. 336 с.
- [28] Alexy R. A Theory of Legal Argumentation: The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification. Oxford : Clarendon Press, 1989. 323 p.
- [29] Anderson T., Schum D., Twining W. Analysis of Evidence. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 436 p.
- [30] Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain, applications nos. 10588/83, 10589/83 and 10590/83, judgment of 6 December 1988. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>
- [31] Hiro Balani v. Spain, application no. 18064/91, judgment of 9 December 1994. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57910>.
- [32] MacCormick N. Rhetoric and the Rule of Law: A Theory of Legal Reasoning. Oxford : Oxford University Press, 2005. 304 p.
- [33] Ruiz Torija v. Spain, application no. 18390/91, judgment of 9 December 1994. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57909>.

- [34] Telfner v. Austria, application no. 33501/96, judgment of 20 March 2001. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59347>.
- [35] Toulmin S. E. *The Uses of Argument*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 247 p.
- [36] Walton D. *Burden of Proof, Presumption and Argumentation*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 294 p.

REFERENCES

- [1] Vapniarchuk, V. V. (2017). *Theory and practice of criminal procedural proof*. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
- [2] Vynogradova, A. I. (2022). Evidence and proof in criminal and civil proceedings: A comparative analysis. *Bulletin of Criminal Procedure*, 1–2, 156–169 [in Ukrainian].
- [3] Hmyrko, V. P. (2010). *Proof in criminal procedure: An activity paradigm. Theoretical analysis, problematisation and systems-thinking representation*. Dnipropetrovsk: Academy of Customs Service of Ukraine [in Ukrainian].
- [4] Commercial Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 1798-XII. (1991, November). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
- [5] Hroshevyi, Yu.M., & Stakhivskyi, S. M. (2006). *Evidence and proof in criminal procedure*. Kyiv: Publisher Fursa S. Ya. [in Ukrainian].
- [6] Dankova, S. O. (2023). Structure of criminal procedural proof in first-instance court proceedings. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 6, 628–632. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.111> [in Ukrainian].
- [7] Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine No. 2747-IV. (2005, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
- [8] Kovalenko, A. V. (2024). Use of evidence in criminal proceedings as a component of the process of proof. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 576–582. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.101> [in Ukrainian].
- [9] Koziubra, M. I. (2012). Theory of legal argumentation: Formation, current state and prospects in Ukrainian jurisprudence. *Scientific Notes of NaUKMA. Legal Sciences*, 129, 3–10 [in Ukrainian].
- [10] Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 4651-VI. (2012, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- [11] Pohoretskyi, M. A. (2003). Correlation between cognition and proof in criminal procedure and the place of operational-search activity therein. *Issues of Crime Prevention*, 7, 114–132 [in Ukrainian].
- [12] Pohoretskyi, M. A. (2011). Evidence in criminal procedure: Problematic issues. *Journal of the National University of Ostroh Academy. Law Series*, 1(3), 1–53 [in Ukrainian].
- [13] Pohoretskyi, M. A. (2013). Proof in criminal procedure: Concept, content and structure. *In Current problems of proof in criminal proceedings: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference* (pp. 17–21). Odesa: Yurydychna Literatura [in Ukrainian].
- [14] Pohoretskyi, M. A. (2014). Theory of criminal procedural proof: Problematic issues. *Law of Ukraine*, 10, 12–25 [in Ukrainian].
- [15] Pohoretskyi, M. A. (2015). A new concept of criminal procedural proof. *Bulletin of Criminal Procedure*, 3, 63–79 [in Ukrainian].

- [16] Pohoretskyi, M. A. (2025). Admissibility of evidence in criminal procedure and procedural integrity: Doctrines and practice (a comparative legal study). *Bulletin of Criminal Procedure*, 1–2, 22–59. Retrieved from <https://doi.org/10.17721/2413–5372.2025.1–2/22–59> [in Ukrainian].
- [17] Pohoretskyi, M. A. (2025). Rule of law in criminal procedural evidence: Methodology and practice of application. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(3), 275–299. Retrieved from <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275> [in Ukrainian].
- [18] Pohoretskyi, M. A., & Mitskan, O. A. (2019). The standard of proof «reasonable suspicion» in the case-law of the European Court of Human Rights: Impact on domestic law-enforcement practice. *Bulletin of Criminal Procedure*, 1, 37–49 [in Ukrainian].
- [19] Supreme Court of Ukraine, Criminal Cassation Court. (2020, January 21). Judgment in case No. 754/17019/17 (proceeding No. 51–2568 km19; Unified State Register No. 87365803) [in Ukrainian].
- [20] Supreme Court of Ukraine, Grand Chamber. (2020, March 18). Judgment in case No. 129/1033/13-ts (proceeding No. 14-400ts19) [in Ukrainian].
- [21] Rabinovych, P. M., & Dudash, T. I. (2016). Legal argumentation: Terminological instruments of research. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2(85), 8–20 [in Ukrainian].
- [22] Rabinovych, P. M., & Dudash, T. I. (2022). Legal argumentation: Some general theoretical aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(1), 13–25. Retrieved from [https://doi.org/10.37635/jnalsu.29\(1\).2022.13–25](https://doi.org/10.37635/jnalsu.29(1).2022.13–25) [in Ukrainian].
- [23] Sokaliuk, V. P. (2026). Analysis of scholarly concepts of proof and proving in civil procedure and their implementation in judicial proceedings. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1(1), 324–330. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2788–6018.2026.01.1.51> [in Ukrainian].
- [24] Stakhivskyi, S. M. (2005). *Theory and practice of criminal procedural proof*. Kyiv: National Academy of Internal Affairs of Ukraine [in Ukrainian].
- [25] Civil Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 1618-IV. (2004, March 18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15>.
- [26] Shtefan, A. S. (2015). The concept of judicial proof in civil procedure. *Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 8(1), 64–72 [in Ukrainian].
- [27] Yurkevych, O. M. (Ed.). (2015). *Legal argumentation: Logical studies* (2nd rev. and enl. ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- [28] Alexy, R. (1989). *A theory of legal argumentation: The theory of rational discourse as theory of legal justification*. Oxford: Clarendon Press.
- [29] Anderson, T., Schum, D., & Twining, W. (2005). *Analysis of evidence* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- [30] European Court of Human Rights. (1988, December 6). Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain (Applications Nos. 10588/83, 10589/83 and 10590/83), Judgment.
- [31] European Court of Human Rights. (1994, December 9). Hiro Balani v. Spain (Application No. 18064/91), Judgment.
- [32] MacCormick, N. (2005). *Rhetoric and the rule of law: A theory of legal reasoning*. Oxford: Oxford University Press.

- [33] European Court of Human Rights. (1994, December 9). Ruiz Torija v. Spain (Application No. 18390/91), Judgment.
- [34] European Court of Human Rights. (2001, March 20). Telfner v. Austria (Application No. 33501/96), Judgment.
- [35] Toulmin, S. E. (2003). *The uses of argument* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- [36] Walton, D. (2014). *Burden of proof, presumption and argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Микола Анатолійович Погорецький

Доктор юридичних наук, професор

Член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Григорія Сковороди, 70, Харків, Україна

Професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-науковий інститут права

Перший проректор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

01601, вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна

email: mykola.pohoretskyi@knu.ua

Mykola A. Pohoretskyi

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member of the NALS of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics

Educational and Scientific Institute of Law

First Vice-Rector

Taras Shevchenko National University of Kyiv

01601, 64/13 Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine

email: mykola.pohoretskyi@knu.ua

Рекомендоване цитування: Погорецький М. А. Доказування, доведення, аргументація та обґрунтування у доказовому праві України: кримінальний процес у міжпроцесуальному вимірі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2026. Том 33. №3. С. 316–342. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.3.316>.

Suggested Citation: Pohoretskyi, M. A. (2026). Evidentiary Process, Proving, Argumentation and Justification in Ukrainian Law of Evidence: Criminal Procedure in an Interprocedural Perspective. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 33(3), 316–342. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.3.316>.

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.08.2026

Дата публікації (оприлюднення): 30.09.2026

Ця робота ліцензується відповідно до
Creative Commons Attribution 4.0 International License